

Др МИЛОРАД СТОЈИЋ

**НОВИ НАЛАЗИ ВРХОВА БРОНЗАНИХ СТРЕЛИЦА
СКИТСКОГ ТИПА У СРБИЈИ ЈУЖНО
ОД САВЕ И ДУНАВА**

Милорад Стојић
Археолошки институт САНУ
УУ 11000 Београд

UDK: 930.5 (497.11)

Са територије Србије јужно од Саве и Дунава објављени су врхови бронзаних стрелица скитског типа из хумки у (видети карту): Пилатовићима (1), Атеници (2), Мрчајевцима (3) и Цветановаца (4) и из Ћовдинске пећине у Ћовдину (5).¹ У једном гробу са спаљеним покојником, ван потпорног бедема кнежевске хумке, у Пилатовићима пронађено је 25 двоперних и троперних бронзаних врхова стрелица, које су, на основу аналогија из јужне Русије, датоване у период VII–VI век

---

1. М. Zotović, *Arheološki i etnički problemi bronzanog i gvozdenog doba zapadne Srbije*, Београд, 1985, 97, Г. XXXII/4; М. Буквић; Б. Јовановић, *Илирска кнежевска некропола у Атиеници*, Чачак, 1966, Т. XIII/4, Т. XX/19-20, Г. XXIV/1-5; М. Стојић, *Праксџоријска накрјола под хумкама у Мрчајевцима*, Зборник радова Народног музеја у Чачку, XXVII, 1997, 30; Р. Васић, *Старинар*, XXXI/1980, 1981, 167, Сл. 11-13. Идсм и група аутора, *Праксџоријски мейшл Поморавља*, Београд, 1992, 30, Сл. 47.

пре н.е.² Из периферног гроба са спаљеним покојником из хумке I у Атеници потичу две троперне и једна двоперна стрелица, а из централног гроба хумке II, са истог локалитета – пет, које су, такође, на основу аналогја из јужне Русије, датоване у раздобље од средине VI до почетка V века пре н.е.³ Из хумке III на некрополи у Мрчајевцима је један оштећени врх бронзане стреле.⁴ У једном непотпуно истраженом тумулу на локалитету Марјановача у Цветановцу пронађена су три врха стрела са увученим усадником.⁵ Стрелица истог типа пронађена је и у Ђовдинској пећини у Ђовдину.⁶

Недалеко од утврђења Ђула – Гробље у Остриковцу (6) из гвозденог доба IIб (приближно VII век пре н.е.) године 1991. случајно су нађени 38 троперних и двоперних бронзаних врхова стрелица (Сл. 1) и један бронзани предмет у облику „луле“, који је изгубљен. По један врх тробридне и двобридне стреле нађен је у околини Пожаревца (7) – (Сл. 2–3), а сличан примерак је из Мачванске Митровице (8) – (Сл. 4).⁷ Двобридна стрелица са трном потиче са непознатог налазишта из зоне ушћа Велике Мораве (9) – (Сл. 5).⁸

Налазач није сигуран да је покупио све врхове стрела на локалитету Ђула – Гробље у Остриковцу.⁹ Један листолики врх из ове целине припада такозваном двобридном типу, који на доњем делу усадника има трн. Други врх истог типа нема усадник, нити врх, и, по свим својим одликама, одговара примерцима који су окарактерисани као премоментарно средство плаћања из грчких црноморских колонија: Олбиа, Оргаме, Хистриа, Аполониа, укључујући ту и више локалитета у њиховом залеђу.¹⁰ Осталих 36 примерака припадају тробридном типу, који се могу разврстати у две групе. У прву групу сврстани су врхови стрела са видљивим усадником. Један листолики примерак из ове групе има кратак трн на усаднику. Доњи део бридова већине стрелица ове групе завршава се угласто (ластин реп). Другу групу сачињавају примерци са такозваним усадником у облику пирамиде или „изломљене“ пирамиде.

2. М. Зоковић, ибид.

3. М. Буквић – Б. Јовановић, ибид.

4. М. Стојић, ибид.

5. Р. Васић, ибид.

6. Идем и група аутора, ибид.

7. Најлепше се захваљујем колеги Д. Јацановићу, кустосу из Народног музеја у Пожаревцу, на могућности да објавим врх стреле из околине Пожаревца; врх стреле из Мачванске Митровице покљонио је М. Марковић, колекционар из Јагодине.

8. Врх стреле покљонио је М. Марковић, колекционар из Јагодине.

9. Налазач је покљонио стрелице Т. Стефановићу, колекционару из Рашевице, који их је уступио Завичајном музеју у Јагодини.

10. М. Mănuș Adameșteanu, *Tezaurul de semne premonetare în formă de vîrf de săgeată de la Vișina (com. Juriilovca, jud. Tulcea). Studii și cercetări de numismatică*, Vol. VIII, 17–24; о премоментарним средствима плаћања у басену Црног мора: Т. В. Благовескаја, Западнопотијскије города в VII – I веках до нашей эры, Москва 1952, 40 – 41, Рис. 7 и А. Н. Зограф, Античне монети, *Материали и иследования по археологии СССР*, Москва – Ленинград, 1951, 121–123, Таблица XXXX.

Осим два примерка, сви остали врхови пирамидалног облика имају са стране дуже или краће жлебове.

Осим двобридног врха који није могао служити као врх стреле, још извештан број има недостатке у ливењу. Отвору усадника једне стреле недостаје значајан део до пуног круга. Бридови и усадници појединих примерака су, у већој или мањој мери, поломљени приликом ливења.

На први поглед, врхови стрела из Остриковца могли су потицати из тоболца (горита) једног стрелца, на шта упућује њихов број и чињеница да су нађени заједно. Имајући, међутим, у виду истакнуте карактеристике врхова стрела, а, поготово, одлике примерка без усадника и врха, извесно је да они нису служили својој основној, већ некој симболичкој намени.

Највећи део врхова стела из ове целине израђен је на одговарајући начин – и, према томе, он би могао сачињавати бојни комплет смештен у тоболцу стрелца. Нефункционално изливен врх (без усадника или трна) и још неколико врхова који су изашли из ливачке радионице са таквим недостацима никако нису могли послужити својој основној намени. Очито је, ипак, да ови врхови стрелица нису оружје стрелца, у правом смислу те речи.

Не постоји ни један логичан разлог да ливац држи или сакрива заједно, на истом месту, своје успеле и неуспеле одливке, због чега се може одбацити претпоставка да је у питању остава коју је похранио један ливац због тога што су се он и његово добро нашли у изненадној опасности. Количина бронзе у овој остави је тако мала да се она не може третирати као такозвана ливачка остава – остава сировине намењене претапању.

Имајући у виду карактеристике врхова стела из Остриковца и контекст у коме су нађене, извесно је да ова целина има симболичко значење, било да је у питању универзално средство плаћања – новац, којим се могла купити свака роба, било да је у питању приношење дарова вишим силама. Јер, у таквом случају, одлучујуће је да оно подсећа на прави предмет, да има препознатљиву – симболичку форму, а није важно да у свим елементима одговара свом узору. Према томе, врхови стрелица из ове целине предвиђени су само да симболички полете или су намењени за неку другу симболичку улогу; – они никада неће бити избачени из правог лука, а, у том случају, мање је важно да ли су или лису правилно изливени.

Стрелице из Остриковца закопане су поред великог утврђења из VII и почетка VI века пре н.е. То је једино што им пружа контекст. Страдање овог моћног утврђења повезано је са експанзијом Трибала, које одликују утврђења типа Превешт на територије својих сународни-

ка у великим речним долинама, каква је, на пример, долина Мораве, – негде на прелазу из VII у VI век пре н.е.¹¹ Моменат похрањивања ових врхова стрела одговара времену уништења утврђења у Остриковцу и осталих насеља трибалске заједнице у најплоднијим долинама, које посебно одликује специфично украшена керамика (тремолираним линијама).¹² Иначе, на трибалским насељима, које одликује тремолирана керамика, нису налажене стрелице скитског типа. Могућно је да је стрелице скитског типа започела да набавља трибалска заједница коју одликују градине типа Превешт, као: ефикасно оружје, које је највероватније значајно придонело у њиховом обрачуњу са заједницама у великим долинама, и премонетарно средство плаћања.

Имајући у виду да су врхови стрела нађени надомак градине, као и то да се тренутак разарања утврђења поклапа са временом похрањивања овог групног налаза, могућно је да је четрдесетак врхова стрела укопано на овом месту у склопу култних радњи повезаних са освајањем кључног утврђења у великоморавској котлини. Из чињенице да је остава нађена изван бедема, може се закључити да је култна радња, у којој су одређену улогу имале стрелице, обављена непосредно пре освајања утврђења. Мање је вероватно да су их принели на дар вишим силама победници, након што је ово утврђење пало у њихове руке, јер би, у том случају, било разумљиво да се оне нађу у оквирима бедема, а не изван њих. Примерак без врха и усадника и рђаво изливени примерци имали су највероватније улогу симболичких пројектила у култној радњи заједно са врховима правих стрела.

Најдиректније аналогije за двобридне врхове стрела са трном, тробридне врхове са видљивим усадником и примерак који нема усадник нити врх из Остриковца су међу одговарајућим примерцима из Висина, недалеко од мислећанске колоније Оргаме (римски Аргамум), северно од Хистрие, са полуострва Атија и других локалитета.¹³ Налаз из Висина од око 700 примерака окарактерисан је као остава предмета који су служили колонији Оргаме уместо новца за размену са варварима у свом залеђу у премонетарној трговини.¹⁴

Без обзира на недоумице око тога под каквим околностима је ова целина доспела у земљу, она пружа значајне податке о почецима раздобља које је у Поморављу означено као трибалско (VI–IV век пре н.е.), будући да је (индиректно) помињање Трибала у VI веку пре н.е. повезано баш за долину Велике Мораве. Она доказује да су Трибали из регија које карактеришу градине типа Превешт кренули на своје суна-

11. М. Стојић, *Гвоздено доба у басену Велике Мораве*, Београд – Светозарево, 1986, 101

12. Ибид.

13. М. Mănușu Adameșteanu, *Ibid.*, А. Н. Зограф, Ибид, Рис. 7.

14. Ибид.

роднике у великим речним долинама, са новим наоружањем, које подразумева изразиту покретљивост, односно нову ратну концепцију. Ови веома покретљиви и добро наоружани Трибали лако су изашли на крај са својим сународницима из великих долина чија је одбрана била изразито дефанзивна, заснована на великим утврђењима, попут овог у Остриковцу.

Групни налаз врхова стрелица из Остриковца као и врхови стрела из Мрчајеваца, зоне ушћа Велике Мораве, околине Пожаревца и Мачванске Митровице, заједно са већ објављеним примерцима из Атенице, Пилатовића, Цветановца и Ђовдина, указују да је ово оружје скитског порекла у релативно великом броју коришћено на територији Србије јужно од Саве и Дунава на крају VII и у току VI века пре н.е. Оно што ће за велики део Европе, нарочито после V века пре н.е., значити келтско оружје, то је од краја VII до V века пре н.е. представљало скитско оружје за народе на тлу Србије и још неких области у Централној и Југоисточној Европи. Зато не чуди што оружје скитског типа није постало само доминантно у наоружању многих народа у овим крајевима Европе, већ је веома брзо ушло и у култ тих народа, што, поред осталог, потврђују налази на поменутиим локалитетима у Србији.

Позната су многа симболичка значења стреле, међу којима су и она о прелазу из једног у друго стање, премошћавање препрека које се нађу на путу кретања душе, досезање неког невидљивог циља и слично, што је, све, веома блиско схватањима о кретањима људске душе након смрти код многих народа. Могућно је, такође, да врхови стрела из хумки у Пилатовићима, Атеници, Мрчајевцима и другим местима имају функцију платежног средства у култу покојника. Наиме, не само бројни прилози у гробовима, већ и поједини култни архитектонски објекти (симболички правоугаони храмови медитеранског типа у Атеници и Мрчајевцима) у тим хумкама указују на снажне грчке, етрурске и друге иностране утицаје у сфери религије, међу којима су можда и идеје о плаћању превоза покојника, односно његове душе, на одредиште и, у вези с тим, стављање платежног средства – врхова стрела – у гроб.

Закључак

● Бронзане стрелице скитског типа биле су у употреби на територији Србије јужно од Саве и Дунава од краја VII века до почетка V века пре н.е.

● На овој територији истовремено се користе две врсте стрелица: двобридне стрелице, које су малобројније, и тробридне, са видљивим и скривеним усадником.

● Све стрелице које су пронађене приликом досадашњих археолошких ископавања (хумке у Пилатовићима, Атеници, Мрчајевцима и Цветановцу) биле су, највероватније, у симболичко-култној функцији средстава плаћања превоза покојника на онај свет.

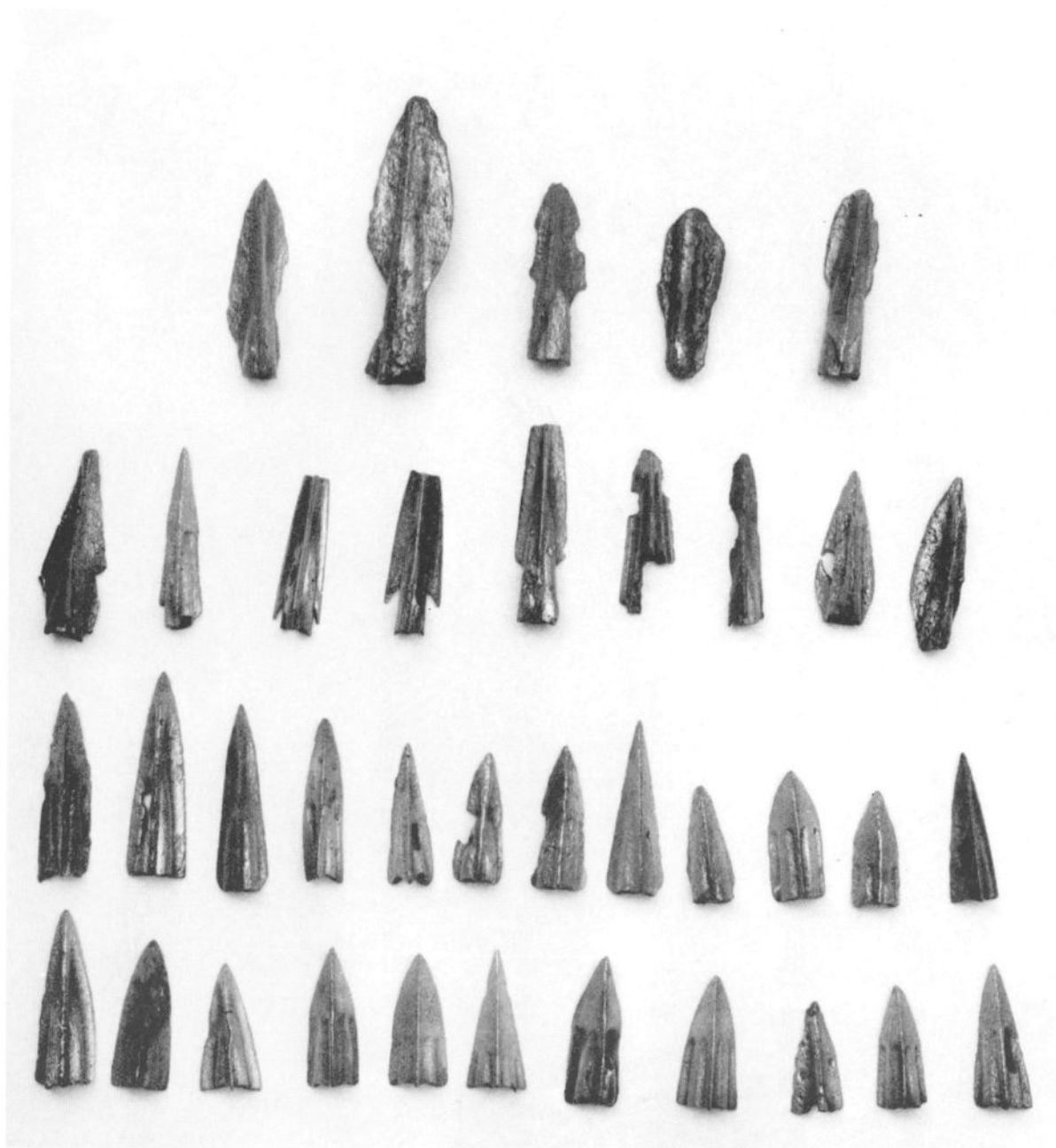
● Групни налаз врхова стрелица из Остриковца, највероватније, повезан је са култном радњом у склопу напора да се освоји утврђење покрај којег је укопан.

● Стрелице скитског типа чиниле су највероватније веома важно оружје Трибала из области које карактеришу градине типа Превешт у њиховом обрачуну са сународницима у великим речним долинама, на прелазу из VII у VI век пре н.е.

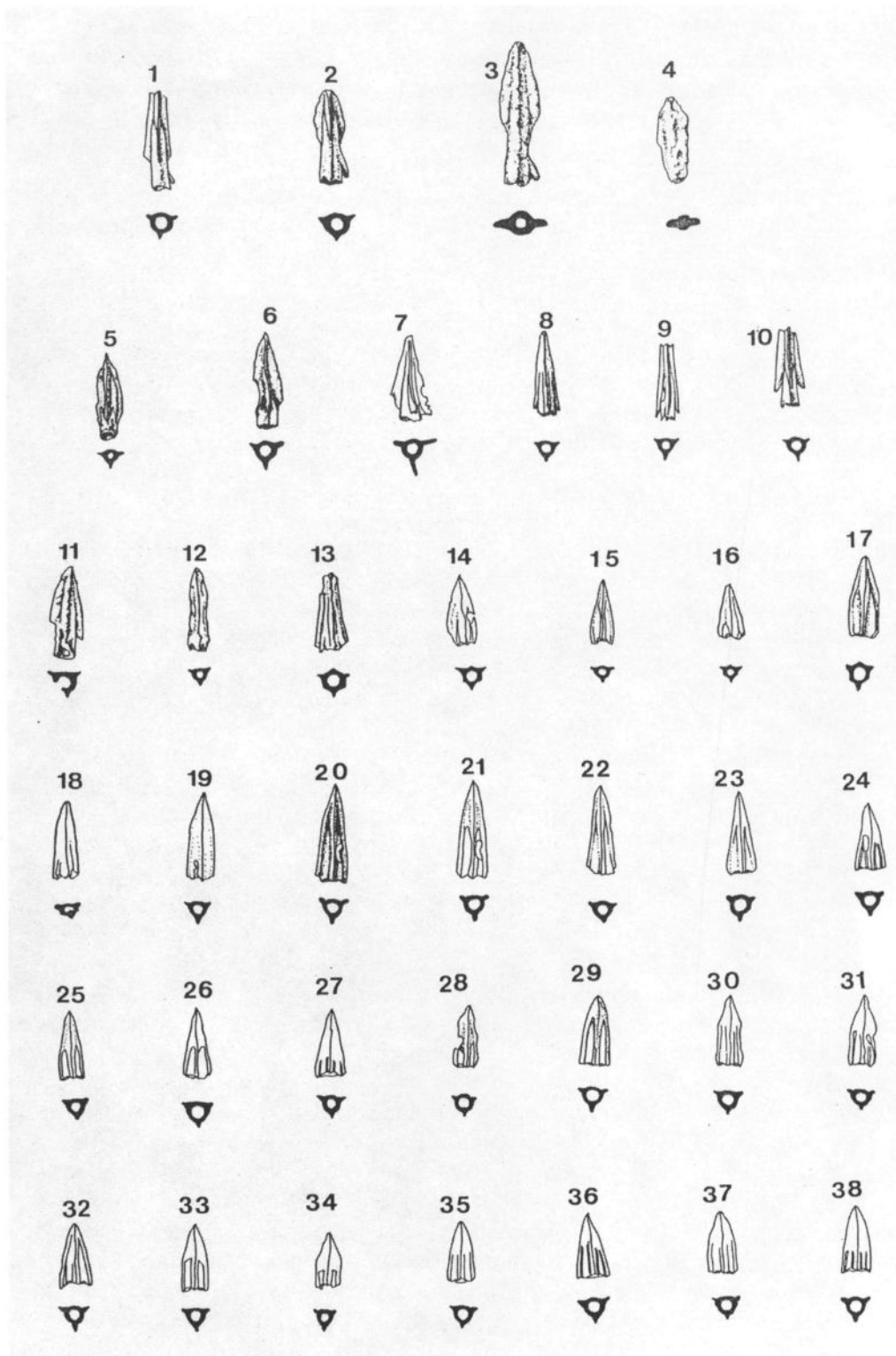
RÉCENTE MISE AU JOUR DES POINTES DE FLÈCHE EN BRONZE DU TYPE SCYTHE EN SERBIE AU SUD DE LA SAVE ET DU DANUBE

Les pointes de flèche en bronze du type scythe, mises au jour sur le territoire de la Serbie au sud de la Save et du Danube et déjà connues dans la littérature scientifique, proviennent des sites suivants /voir la carte/: Pilatovići /1/, Atenica /2/, Mrčajevci /3/, Cvetanovac /4/ et la caverne de Čovdin /5/. En 1991, non loin du fort Djula Groblje à Ostrikovac /6/, datant de l'âge du fer IIb /approximativement, du VIIe siècle avant notre ère/, 38 pointes de flèche en bronze à deux ou trois lames ont été découvertes fortuitement, ainsi qu'un objet en bronze en forme de pipe, perdu depuis. Une pointe de flèche à trois lames et une autre à deux lames ont été trouvées dans les environs de Pojarévatz /7/ – /figs. 2-3/ et un exemplaire semblable à Mačvanska Mitrovica /8/ – /fig. 4/. La flèche à deux lames et à aileron provient d'un site inconnu dans la zone s'étendant autour du confluent de la Velika Morava et du Danube /9/. /fig. 5/. Les analogues les plus directs des pointes de flèche à deux lames et à aileron, des pointes de flèche à trois lames et à pennon visible et un exemplaire dépourvu de pennon et d'aileron provenant d'Ostrikovac, sont constitués par les exemplaires correspondants de Visin, site qui se trouve à proximité d'Orgame /Argamum romain/, colonie de la cité de Milet que celle-ci avait établie au nord de Histria. Les pointes de flèche de Visin, comptant près de 700 exemplaires, ont été identifiées comme objets que la colonie d'Orgame utilisait comme monnaie pour les échanges avec les barbares de son arrière-pays à l'époque de l'économie de troc. L'ensemble des pointes de flèche mises au jour à Ostrikovac, de même que celles provenant de Mrčajevci, de la zone située au confluent de la Velika Morava et du Danube, des environs de Pojarévatz et de Mačvanska Mitrovica, ainsi que les exemplaires déjà connus dans la littérature, ceux d'Atenica, Pilatovići, Cvetanovac et Čovdin, montrent que, à la fin du VIIe siècle avant notre ère et au cours du VIe, cette arme d'origine scythe était employée en quantités relativement importantes sur le territoire de la Serbie situé au sud de la Save et du Danube.

Milorad Stojić

Наказ стрелица из Остриковца

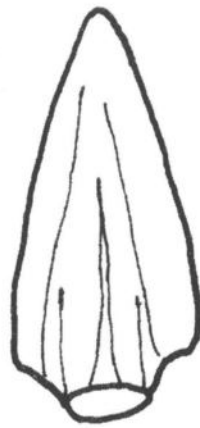

Цртеж стрелица из Остриковца

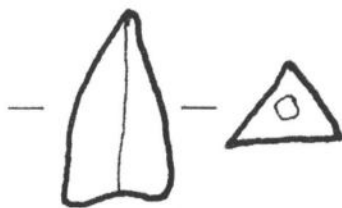

Сл. 2

Сл. 3

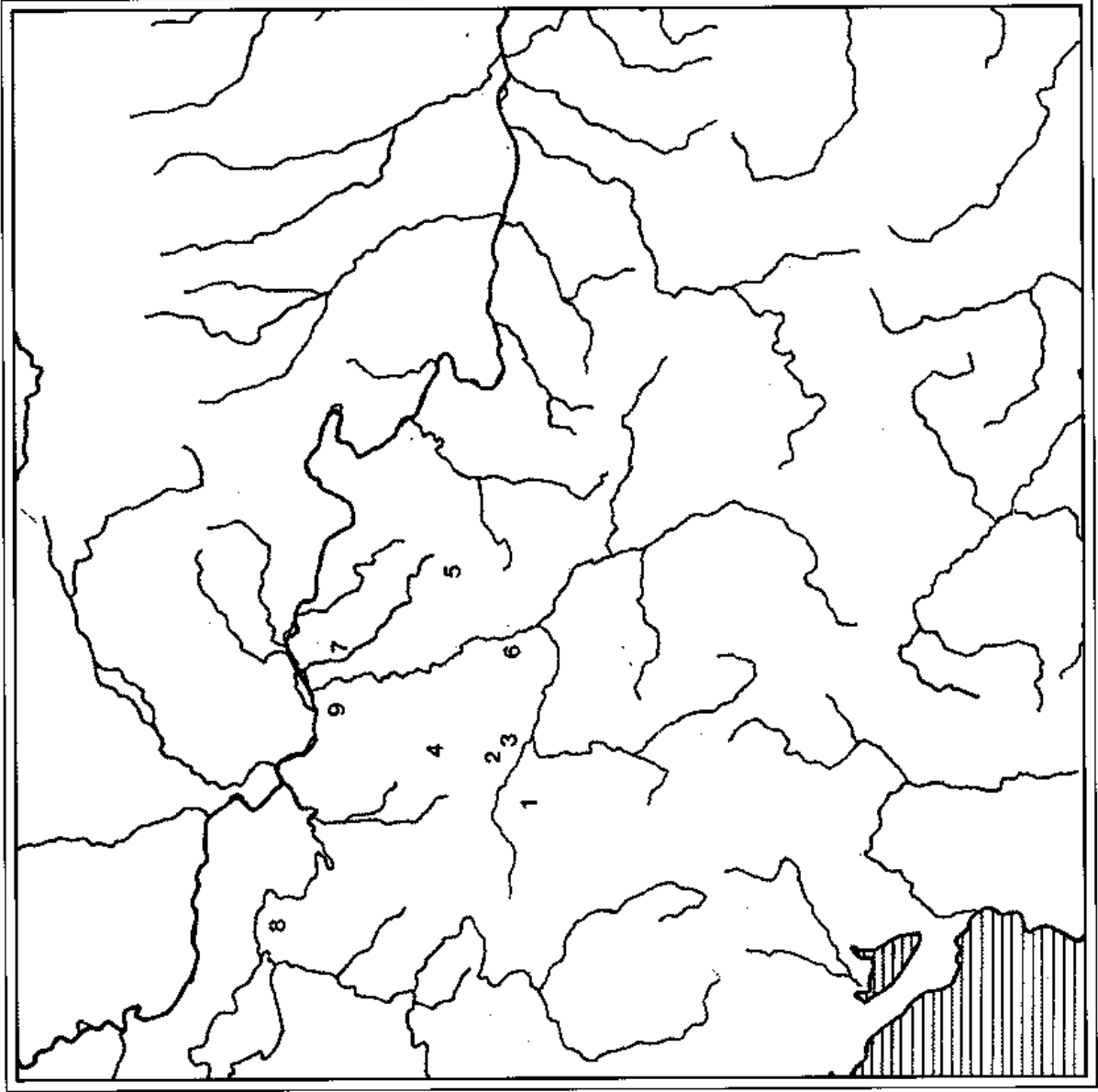

Сл. 4

Сл. 5

Појединачни цртежи стрелица из околине Пожаревца (сл. 2 и 3),
Мачванске Митровице (сл. 4) и из зоне ушћа Велике Мораве (сл. 5)

Легенде за карту:

1. Пилатовићи
2. Атеница
3. Мрчајеви
4. Цветановац
5. Ђовлин
6. Остриковац
7. Пожаревац
8. Мачванска Митровица
9. Ушће Велике Мораве

Карта са налазиштима стрелица скитског типа у Србији
Јужно од Саве и Дунава